د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

... د بيا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

د اروا پوهنې ښوونځي پوهاند ګل رحمن حکيم کور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځې

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱٤۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بېلابېلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کېږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د اروا پوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونونو سربېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل وابنت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وې، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هېواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» کې موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړي وړاندېزونه کړېدي. ځينو په ذهني د سپينې، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو تاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ويشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د ارواپي (رواني)، ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشميرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکوال زيار ايستلى چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهيدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بيا لومړى څپرکى د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپرکى د تداعي ښوونځي په هکله چې ډير لرغونى انګليسي ښوونځى دى او ځينې مطالب يې لا تر اوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد را نقل کړي دي. دريم څپرکى د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني جوړونکو اجزاوو توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنترول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوي تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د ارواپوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري ارواپوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي ارواپوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د ارواپوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدرچي د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د ارواپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ویرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم ارواپوهنه، جنسي ارواپوهنه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو ارواپوهنه، د مجرمینو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که ووایم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب گل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټوله افغاني مینه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډيرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د سترگو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـگ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزگر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي ارواپوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ...... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د ارواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېيم څپرکی .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پيدايښت له نظريې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابينګهوس د تداعي نظريه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارندايک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی : د شعور جوړونکي ښوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځي (۵۸)

د تيچنر د عقايدو اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جيمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ديوي د څېړنو طريقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۹)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۹)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکي (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د گشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د گشتالت څرنگوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکي نقش .... (۱۰۹)

د گشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۲)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱۴)

زده کړه د گشتالت له نظره (۱۱۴)

د ادراک اهمیت په گشتالت کي (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

رواني حپا پېږ پال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د ارواپوهنې درېیم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري ارواپوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي او اپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیاراسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه، هوا، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي ښېرنې پېړه پېړه دا تم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د هر ژوندي موجود د اړګانیزم، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، وويله او د اروا پوهنې د فيلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي اړ موضوع، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ رطبیعت، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیب راجزاوو، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل) هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پیژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پیژندګلوي ترسره کیږي. همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښان لار ویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفې بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو ـ ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې دحیات په فلسفه کې نغښتې ده وغبېږو . نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو . د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ېرتګه مربیان راپورته شول او دعقل او ذکاوت په نقادي او دعلم او پوهې په صحت او ورغولې یې پیل وکړ . خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه ، زښت او ځینې یې ، نرم او ښها یسته او بد او ناروا یې ، نیک او ... روا ... ښکاره او وبرېښول ، دهغې ورځې له غوښتنې سره سم ، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل . نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځید . دوی به ویلې چې موږ رښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار یوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اړوا پوهانو له ګروهې سره نږدې والی لري .

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې چې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطاییانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خپل ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خپو بالل انسان ته د ډېره ښه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري ځکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و.

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي. دانظریه په دې لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د ښوونځي طرفداران پدې ګروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستګاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي ښوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و.

په دې ډول وستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي، له همدې کبله ټولنیزه اروا پیژندنه رامنځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پیژندنې په ډیرو برخو خپل سیوری وغوړوي.

افلاطون:

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428-347 ق.م) دی. که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ما دې ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت دانسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو - لاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایې چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نژدې دي . او د کمال داسې حالت ښیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته - شیان یې بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم همغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او همغه یې د خپلې اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د همغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همدا سې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د دې اصل سره سم همغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړي وڅخه لوړ دي ، نو باید د حکومت په ډله او همغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او همغه خلک چې په ژوندکې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ، بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پیژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لېږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکښه ده. نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعنې ارسطو (384-322ق م) له پوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايدو او افکارو محور يې په کلو کلو څرخولی دی.

دې پوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دي، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر يا پديدې په شان دي.

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي. د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړ ګانه او دا يې ويل چې بايد هيني، واقعي او طبيعي چاپېريال پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظريې قبول نه کړې او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه دواړه يو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تېملي او ددې یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندېږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتي دي اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایز شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او ځېړنو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکي لري . ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري .

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی . هماغسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعاليت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې ګرهه دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپير وکړو ، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجود يې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړلی دی ، خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پېړيو د حکمايانو د منښې وړ وګرځېده او په کلي يې د هغې علمي بحثونه اداره کړل.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راڅېړي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر اروا پېژندونکي دا تصور کوي چې "ډيويډ هيوم" انګليسي فيلسوف لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لرغونو فيلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربي قوانين ونومول، ارسطو وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګندېدو د طريقې لپاره ځانګړي قوانين وجود لري، دا فعل او انفعالات په تصادفي توګه نه پيداکېږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوي اروا پېژندنې په وده او پراختيا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه پوره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) ددې مذهب بنسټ اېښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي. او له تکراره د محسوساتو صورت پیداکوي.

دی حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۳۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې مغوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کېویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پوره ستړګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورتني اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وايي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تمثیلي ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجې هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات په سیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبر نیا مومي . د ټولې نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټول چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره-سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعني د دوه عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي تو پیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوهنتون، ارواپوهنه، ۵۶ م)

د رواقیانو په څېر تحقیق او مطالعه دا ښکاره کوي چې د وی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . د رواقیانو عقیده دا وه چې د سرکښ او یاغي آس یعنې نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایې هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې ارواپوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ ارواپوهنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کیده، د ذهن او بدن ارتباط لکه همدا اوس د ارواپوهنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي ارواپوهنه وده وکړي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه هم د یوې نړۍ پوهه شمیرل کېده . سربیره پر دې پر نفس اعتقاد هم جائز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود يې ډېر ښکاره حقيقت تشخيص کېده . دا روح او بدن د ثنويت فلسفه قبوله ده او حقيقت يې د دين د سند له مخې منل شوی دی .

د هغه وخت پوهانو هېڅکله له مشاهدې له اصول او استقراء څخه کار نه اخيست ، او بحث يې په ډېره خوا کې په تېره بيا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قياسي جنبه درلوده ، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عيني شواهد پيدا کړي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل .

په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو ، او په لرغونو علومو يې څه ور ډېر نه کړل .

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروپايي هغه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه يې غوره کړه او بدې چټکتيا يې د ډېره ودې او پراختيا ومونده .

دوهم څپرکی

دعلمي اروا پوهنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ اروا پېژندنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېګلاره او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زماني ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اند اصلاً د اروا پوهنې تاریخ نه شرحه کوي چې دوه اساسي مرحلې او نظرونه د فلسفي پېر د پای او د علمي پېر د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي.

اروا پېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه. تجربي اروا پوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډیر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي اروا پوهنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

۱- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم ووند (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند يد و پیل او په اروپا او امریکا کې يې تجربه ګاوی رامنځ ته کړې . دې څلورکسو اروا پوهنې ته د نیز بیلو ټوی له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغیز لاندې راغلې وه په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو .

۲ - دوهمه مرحله پدې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل ، څو دانسان د بیرې تغییر منورنکي پدیدې ته پام ونه ګرځول شي . دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ . په دې مرحله کې د بیرو اروا پیژند ونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده . نو د اروا پوهنې مو ضوع ته یې تغییر ورکړ . د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي . پدې مرحله یا دوره کې اروا پیژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کیږي . د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیداکوي .

۳ - په دریمه مرحله یعنې دلومړیه نړیوالې جګړې له پیل : (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې د بیر سطحي او موضعي څیړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې ، څو د انسان پیژندنه په کامله توګه حل نه

شوه . په دې دوره کې د احصایې او ازمرینو په مرسته د انسان
کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول ، په همدې
دوره کې د څېړنو لکه بدله ، اجتماعي اروا پوهنه ، صنعتي اروا پوهنه
او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند ، او د افرادو په هکله
یې صرف د پاندې پېش بینۍ او تخمین ځای ونیوه او بر سېره
پردې د څېړونکو او نوښتګر و اروا پېژندونکو پام یې دې ته وګر
ځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په
جزیې مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې ډېرې احصایوي
څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او
مقیده وي .

د دې مرحلو د پسې او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد
بینو پام کامل انسان ته راوګرځید او د ارګانیزم اړیکه یې په
کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه .
د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی
په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي
همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا
په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن
څېړنو ثابته کړه چې منتزع انسان ، منفرد او یوازې انسان په
ټولنه کې وجود نه لري یا د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز مدنيت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
يې په موجوده زمانه کې خلقوي خوږېښنه يې په تېره زمانه او دنورو
په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (اراکسته، ۱۳۴۸، ۱۰-۹)

د علمي طريقې نيمګړتيا : په دې کې نه شته چې علمي

او عيني طريقه د شخصي عقايدو څخه سپينه او لوړه ده خو بايد ياد ولرو
چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېړنې امطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه بايد وکړو؟

د ميتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځايېږي.
خو په لنډ ډول ويلای شو چې علمي طريقه بې له تمدن د بصيرت
څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر
دليل دا دی چې لکه وويل شي: منتزع انسان بې له دې چې له
نورو سره اړيکې ولري او بې له دې چې په تمدن کې رېښه
ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، بايد داسې طريقه
وکارول شي، چې وکړای شي د اخوخوږې معما يا پديده په
ښه توګه وپېژني.

بل دليل دا دی چې پوهان په دې عقيده دي چې
تمدني تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستۍ
برخه ده، نو که دا اصل صحيح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بيالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پايې دي.

درېيم دليل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې ، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی . په دوهمه مرحله کې ، د مدنیت اړتیاوې . په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي . د انسان د امقامات اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري . او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي ، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري .

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په درېیمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي . په پای کې کله چې انسان په « صورت د کل » وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي .

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي . نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي . هر نوی فکري نظام که اروا پېژند نه وي او یا نوره یې ځانګې ، په څو خصوصیتونو اتکا لري .

۱- لومړی دا چې نوره یوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نده کوي ، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه: نوې فرضیه او اصول راپېژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګړه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اټکل څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریات را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او پوهې بیا بیا لار د دوی په څېر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. [illegible]

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځی چې یوه لاره ټاکلې ده په معنا کې د وړې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داروا پوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د خواب انګېزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شوې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له عضو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف)، ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism
2. Structunatism
3- Functionalism
4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت ارواپوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- د رواناکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې ميل او د ذهن بې خبره يا تياره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې ليدل کيږي دا ښوونځي د نولسمې پيړۍ په پای او د شلمې پيړۍ په پيل يانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځايه به نه وي که ووينو شي چې دا څه علت او سبب و . داخرې پيړۍ پيل د ارواپوهنې د نويو ښوونځيو په لحاظ تر ډېره حده ګټوره وه . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له يوې خوا بايد د علومو د غې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعيت کې د تېر ښوونځي په مکله اعتراض دی ، نو ځکه د تاريخي سوابقو له نظر بيا لوڅخه پرته د نويو ښوونځيو په ماهيت نه شو پوهيدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پيړۍ يعنې د علمي نهضت[3] په پيل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د منځه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستيک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغيان وکړ او په دې ډول يې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر نوي شېبو ونځي لور ته ګام اوچت کړي . د کارت او هابس پر ته له دې چې دا روا پېژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختيا سره هماهنګ کړي ، نو په دې ذهنيت دوی وغوښتل چې د خپل يو نوي اصول او معلومات د انسان او حيوان د سلوک او فعاليت په هکله توجيه کړي . يا يې د مغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې نخاعه ته انعکاس ويل کيږي استوار کړي .

د کارت : د د کارت له نظره انعکاس د سيالي مادي جريان دی چې د اعصابو په مسير کې له حسي اعضا وڅخه د مغز په لور او بيا د مغز څخه د عضلاتو په لور ته سير يا ټګ او راټګ کوي . د کارت د روح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده وچې د انسان په هر وګړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . د کارت دا ګروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی . د کارت د عقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل يوازنی عامل د معرفت او د حقيقت د پيدا کولو وسيله ګڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د د کارت څخه هم يو ګام پر مخ ولاړ او تعقل او رواني کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو مر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکون له اصل سره سم، د ذخیره‌يي یا ساکنې انرژۍ په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي بنسټ یې را منځته کړ. ودورت ۱۳۴۸-۷-۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

هماغسې چې د گالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د اروا پوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یعنې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا یې موندلې وه په اروا پېژندنې تر اندازې زیاتې اغېزې وکړې.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کړل چې باید د تحلیلي اروا پوهنې سنوځی رامنځته کړي چې څه ډول کیمیا پوهانو موندلې چې د طبیعي بېلا بېلو ترکیباتو عناصر پیدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په اروا پېژندنه کې یو نوې پوړی او جالبه طریقه وه او عملاً هم شکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په اروا پوهنې مېنې یې ژوره اغېزه وکړه فیزیولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توگه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سرته ورسول چې په کلي ډول یې د اروا پوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د اروا پوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نیول شوي و. په دې ډول د فزیولوژی معلوماتو او کشفیاتو د اروا پېژندنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي طریقې او روښتنه د نوي تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شوه. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې جوړ شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې بیا په تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژی «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې د ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوي وو چې نه یوازې د لرغونې اروا پېژندنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې ، توکم (نژاد)، حیواني اړلاړېنې هسته، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نورې مسایل د هغه وخت د اروا پوهانو ولکو په اغیزو او څېړنو (انتشارات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقو سربېره، په اروا پوهنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیات شو.

بله برخه (علم) چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحياتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې په ښه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پېرو خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پېژندنه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بله ډله به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لیږ دول حبونکي، ذهني اختلال کشف شوی و. خو په هغو نه شو کېدلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټو یا نو بې له کوم علمي دلیله یې د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل وو، ورو د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې ترمنځ ارتباط یو د بل سره وشلېږي، او په منتقو نو نه وتوانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکي مسلو په پرتله بیخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د ذهن د کړې په هکله یوازې د حافظې په آثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰م له پاره د ارواپوهنې تعریف هماغه پخوانی تعریف یا نو «د هوښیارۍ یا شعور»، ولې اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام ترلاسه کړی وو عقیده درلوده چې پېچلي او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدائي اولومړنيو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیڅ وخت او پاملرنه یې نه وړ ته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي سړونځ، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او د څېړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو ارواپوهانو لپاره یې سنه فرصت برابر کړ.

څو دارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعنې هوښیاري دارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څېړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ لسیزه کې نویو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخیست. له بلې خوا هغه ارواپوهان چې د روان کاوي پلویان وو نو د «پیچلي یا تیاره شعور» څېړنې او مطالعې ته یې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د ارواپوهنې اصلي او تر ټولو څېړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سر ته ورسېږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

1- Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظريې او تيورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقيده دو چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل يې يوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژندنه، د اعتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظريه کې دا گلېتزم وحدت په نظر کې نه دی نيول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» يوازې د حسي عواملو ټولگه ده، چې په مختلف ډول سره ترکيب او تلفيق شوي، هم ايراد نيوه او په دې عقيده وو چې په دې فرضيه کې هم د کليت اصل يا نو وحدت او د انسان هويت له نظره لوېدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقيده وو چې د انسان شخصيت دوه رکنه لري، چې يو يې وحدت او بل يې هويت دی. هويت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زمانې په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون يا پروسږکال و... او يا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهيږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي : ٤٥).

مختلفه او متضاده فوې فرضيې ترڅېرنې او انما يبت لاندې دي امکان لري، د دې فرضيې قوت او نا توانی يو ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د ښيلاپېلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبوونځی دارزښت په هکله به ګران کار وي چې په سبکاره ډول قضاوت وشي

دا ځکه چې د یوه روحي سبوونځي

اهداف به په ډیر وستونزو او زیار وکړای شوچې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروایي سبوونځي دارزښت د تعین لپاره باید د هغه - ګټې او یا بې ګټې توب په ثبت او بده زمانه کې ترڅیړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شـــي.

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په نني اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې وروستيو کلونو کې د اجمله چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربي او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نومونو يادول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معما د زده کړې طريقه ، د ښه يا بد عادت زده کول ، د يوې قيافې يا صحنې څېره حافظې ته سپارل او يا د معنې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شې نوې ورته مسئلې دوه ځې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي . خو د حيرانتيا ځای دی چې د اروا پوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی . لا ويليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د « اروا پوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کې د اسې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده .

1- Associationism . 2. James.W.

لرغونو اروا پېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو مو اوځينو نو چې مخکې يې زده کړې وو، ډېر تمايلات او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه وه پيل کړې. دوی د زده کړې د عمليې په هکله، کلي فرضيه د لهذ چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او منطوق د زده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد راوړلو او تفکر ته پام ور نه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کيږي؟ دا ځواب ورکاوه چې د افکارو له جريان او تشکيل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو پر بل پسې راځي، نو ځکه نو موږ افکار يو له بل سره يوځای او تړلېږي. دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګليسي اروا پوهنې يو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځينې اروايي يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيدا کېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه راياد وي يا دغې حادثې ته تداعي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوی دی، پيداکړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې يده، او ويلي يې دي چې هروخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد « ب » ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې اودې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک ووسي او دهغه په ليد و سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا دېر سره ورته دي، يا په کلي توګه يو له بل سره نږدې لري او يا دا چې هغوی مو پخوا سره يو ځای ليدلي دي. دې د ې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفداران « د تداعي قوانين » وايي . او کله هم دا درې اړيکي يې خلاصه کړي او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم ورکړی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو، اصل او منشأ « احساس » بولي . داځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي څو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي درېڅو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې څوانه وي لیدلی یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي درلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له څوانې دا سې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري په دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریا نا توبقا یاوې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا بولي مختلفو استعدادو نو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته مني دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پېشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبري کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند ده یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه"(1) (د مثال په توګه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) ورکوي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته د ارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرګنده چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، خو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویرونو تواتر له انګیزو څخه اوږد او دوام موندلی دی. نو همدغه موضوع د افکارو د روستی جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس نقل اروايي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والي سبب گرځي او په زړه پورې والی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي . ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها) ذاتي او فطري دي ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي .

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکي جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړه یې د ارواپېږنې ای ذهني روزنې[2] له طریقه رد کړه . د هغه په نظر لږ افراد یا تعلیمي لیدل کیږي چې بې شانتي طبع ، سرښت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په دول وي ، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی . هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د هغه نوي فکري طرز د تجربه گرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد گرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله . جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي . ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی ، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي .

---

(1) Jan lock . (2) mental disicipline .
(3) tabula rasa . (4) empinicism . (5) rationalism . (6) Ideas.

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي یې د افکارو د پیوستون عامل باله.
د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب. د افکارو ترکیب یې له بل سره د ذهن یو فعالیت دی. چې په «ارواپي کیمیا» هم یادیږي او وروسته د ارواپي پیدایښت[1] د نظریې سبب وګرځید.

د دې لپاره چې ارواپي تداعي منځته راشي نو جان لاک په یو ډول داخلي حواسو هم عقیده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تأثرات پیدا کېدل دا تأثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربېره پر دې چې د حسي تأثراتو د منلو توان درلود، دا توان یې هم درلود چې هغه وپېژني، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي. یعني کولای شي چې د مجاورت، مشابهت یا ورته والي او تضاد له طریقه افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د ارواپي ورزش یا ذهني ډسپلین څخه، د عادت پیدا کولو طریقې ته تغییر ومومي

د لاک افکارو، ارواپېژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکی د کوچنیانو د ارواه معماران او جوړوونکي دي. اصلي دنده یې د پروګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ښوونکي ښه عادتونه پیدا کړي.

---

(1) apperception.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید دحواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوې نظریه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونځي او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اړوا یې ورزش او د سپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلود.

د اصالت تداعي د روزنې

ښوونځی

د هربارت د پیداینت نظریه :

هربارت (1) د سپینې لوږې د تطور سره د ترڅ او په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظریې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس درلود. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهنې ته د «ذهن کیمیا»(۱) په سترګه ګوري. نو له دې امله د ارواپوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروايي حالتونو کې(۲) مطالعه وګڼو. ده په لکه یو کیمیا دان غوندې د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړله.

د هربارت د ارواپوهنې طرفداران د اروايي حالتونو ارواپوهنه یو اصیل او مسلم حقیقت بولي چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندیږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني(۳).

اروايي حالتونه، د اروايي فعالیتونو بیا ان بنې عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایسنت خزانه(۴) جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک یا پید ایسنت مرمي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو د پیوالی یا جذب په تیرو اروايي حالتونو، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډیره

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوا نه تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په شکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په درې برخو ویشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخل شي نو وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل یو شی او د تداعي اساس یې داسې ډول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لږ څه نور افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پديدې ته تداعي وايي.

د پيدايښت د نظريې څخه ګټه په تدريس کې:

د هربارټ په عقيده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بيا جوړنه هم په هغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسيږي چې وکړای شي د يو شمير ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پيدا او يو د بل ترمنځه توپير او کلي حکم او تعميم سرته ورسوي.

د هربارټ د پيدايښت د نظريې پراساس، صحيح او سم عمل د صحيح او سم طرز تفکر څخه پيدا کيږي. په دې کې شک نشته چې د ميل او ارادې ريښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارټ د پلويانو له نظره د تدريس مهارت دا دی چې ښوونکی بايد هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي يې زده کړي، بايد د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نويو تصوراتو د ايجاد لپاره چې د پخوانيو تجربو سره يې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طريقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ايجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره يې مرسته وکړی شي. د ښوونکي موخه بايد دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانيو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي . تدریس هغه څه ته بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي :

۱- تیاری وچمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندې. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم
۵- په کار اچول :

۱- تیاری : د دې لپاره چې په درس کې تېر اکتسابات تهلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او نه ښکاره شعور یا وجدان کې ایجاد شي ، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي . د بیلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو نو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون ، د اوبو پوقانې ، لرګي ، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي .

۲- د مطالبو وړاندې : ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو اجسامو په شکل د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي . د بیلګې په توګه ، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي .

۳- مقایسه او تجربه : که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکي وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغونه وجود لري . له دې کبله څرګندې او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي . د تېرو او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پېژندنه پیدا کوي .

۴ ـ تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکي زیار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د نورو مطالبو د توضیح لپاره چې په لامبو وهلو مربوط دي ، کارول کېږي . د اکار د مسئلو د حل له طریقه سرته رسېدلی شي . سربېره پر دې ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبېږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معاینو کې لامبو وهلی شي او که نه ؟

د هربارت پلویان زیار باسي چې نوموړې مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکاروي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اروا پېژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښ وپېژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ، ساختارګرایي پلوېانو[3] او حواسي د باطني یا نفسي طریقې[4] ه راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې هربارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کوونکي پوهه او معلومات زیږیږي، نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو ممکنې وګڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې وشمېرو،

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل. د الوموړي شخص ورچې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربتي جنبې سربېره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع نه وه تر سره پامله نه کوله؛ او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H.   2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی تر هر څه دمخه یا مطرح کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د یو یاد راوړلو له طریقه ان ما یسنبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه ښه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نمونې د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

باید د هغو عدولونو چې د دوی د څو سوو همزولو زده کړه کړکوداز مینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او برتله شي څو په دې پوه شي چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت یا حکم صادر شي. په دې آزموینه کې د لاندې شل اصطلاحګانې کارول شوې دي:

ستن، یوه، خوله، کرکه، اوبه، پښه، وسکی، نخلیه، نقشه، ونه، عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بېړۍ او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جز د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په سلو معدل او سط په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني چې نن هغه ټول پېژني، رسم کړ.

د «هیرولو منحنی» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کېږي او د دې ورځو په زړه پورې روشونو یا طریقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورانديزونه هم شويدي. ددې اروا پېژندونکي په عقيده نښوکولای چې دتداعي موضوع ليانې د مجاورت له طريقه توجيه کړي، ځکه چې مجاورت اساساً يو مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. مغه شی چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډيره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نيولو سره، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه اواستفاده کوي.

دا بينګهوس د تحقيق او څيړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آيا د «هيريدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟
د دې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کولو له وخت څخه بيا د بيرته وروکولو تر وخته يعني يوه زماني واټن، د متحول يا متغيير شرط په عنوان انتخابيده، بيا د دغه شرط تغيير او ارتباط د زده کړو په هکله ازمايښت کيده، پايلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوه نو ژر له ياده وتله يا وروسته سرعت د هيريدو وروو ورولنېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژوروالی يا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده شوه چې که هرڅومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډير زيار وايستل شي پايله يا موخه يې دا وي چې ژر نه هيريږي.

په يوه بله تجربه کې ابينګهوس، ازميدونکي ته وايي چې د يوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل ميخ ورل اروايي فعاليت بايد ونه کړي. نتايجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هيريدنې چټکتيا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازميدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دېنې پاتې شي ډېر لږ وي .

د شپېتمو کلونو په وروستيو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هېرېدو
د ماهيت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرايطو کې بيا بيا تکرار کړل .

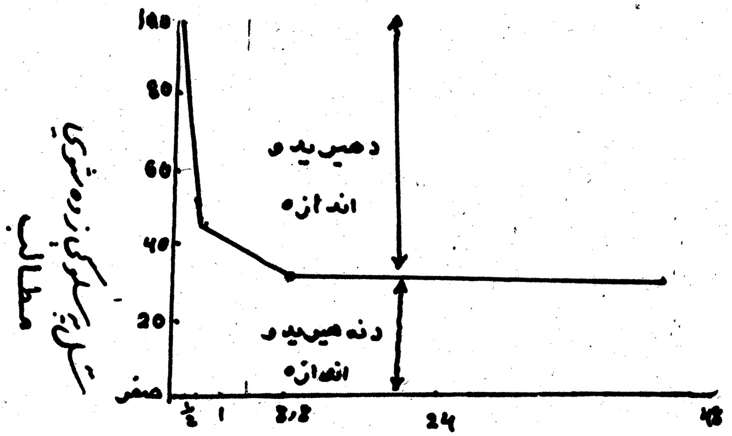

د ګراف شمېر د زده کړې څخه وروسته

دابېنګهوس معروف منحني (۱۹۱۳) د ياد ساتلو او هېرېدو
په شکله د امنحني د ياد ساتلو او هېرېدو د اړيکو ستر مثال دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا صالت تداعي نظر

بنسوونځي

د پاولوف[1]، تارندایک[2] او نورو ارواپېژندونکو تجربو او ازمېښتونو ښودلې چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک نکه هر بارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصورا تو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي اړواپېژندنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندېنیو محرکاتو په پرتله ډېر دي. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک[3] په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې[4] یا معما امېزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan. p. pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem bokes

(5) puzzle ...

نور وخته کار اخستل. تارندایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وږي
کړل او بیا به یې په هغه پیچلو لارو کې چې د وتو لارو یې به تړلې وو
او پرانیزې یې به لار په دخوړاکه رسیدو ته خلاصه وه، خوښي «ایله» کړه،
وږي حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورسته د زیار ایستلو
پیدا کړه، تشویقیده. د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پرېښودل
کېده چې څو څلې حیلې او طرحې سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او
فعالیت به یې څار او هغه وخت یې چې د څل لومړي بریالیتوب له پاره
لګولی و تمیداوه، بیا به یې هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت
کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی، غذا
رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کېده ثبتاوه.
په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل
کې، د «زده کړې منحني» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل
د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل.

تارندایک د دې تجربو څخه د دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په
تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د سمو یا بدو پایلو پر اساس «حذف»
یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې
شرحه کوي: «هر عمل چې په پای کې ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ
سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کېږي.
یاني هر وخت چې

(1) Thorndike effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، دېر احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی و ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې ، سبب د ناراحتي شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا ني که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، ډېر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اُصورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډېر ، د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي .

دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یاني په انگیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوي د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تاراندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لومړنی زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده «صحیح دی» او که ځواب ناسم و نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده «غلط دی» یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دغې ازموینو پایلو وښودله چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مسحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیداکیدل، په اتفاقي او بخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې حدې پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده خوښه وه ووایي «د اړیکو او مناسبتو»[1] فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې کله تداعي ګانې د انګیزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کیدو تمام شي.

---

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځينو ځنورو پولرلو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکي او ارتباطي سيستمونه پېنګولای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د هغو موقعيتونو سره چې مخ کېږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پطروويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په ډېرو علمي ازمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړۍ دوره کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بريالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله ورځني څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړي و چې د هغه په واسطه کېدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انګېزې څخه وروسته په خوړو کې د هضم تر عمل لاندې توليدېږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح ځکه ترې دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پيل کېږي. په دې ډول چې: يې اوازې د خوړو د ظرف ليدل، يا تر دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګيزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګيزه نه شي حسابېدی. د غه غبرګون يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترګه د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسي علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړوايي ژوند د فرضيا ترڅنګه د هغه فزيولوژيکي فرضياتو ډېر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه ډېروده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح رواج کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انگیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس یې ژوندې غو ځواب او ځواب ته غیرشرطي انگیزه ده چې ځینې ته تقویت[3] هم وايي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي مېتوډونې ته کړې ده. بېد دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د ژونده کېږو په ټولو ډولو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلز ادوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښتون او مناسباتو پر اساس بنا کړه، خو هغه څېړنه دارواپېژندنې د هغه سیستم د تداعي د میتود په ستړګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د میتود پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه توګه خام دي. ځکه هغوی په داسې انګارو او مرضیاتو کې تکه د ذکاوت پیداکېدل، د نوې معرفت کشفول او د نویو مسئلو حل پورې ځواته پرېښي او عملاً بیانې له حافظې سره سر وکارلري.

---

(1) *Conditioned Reflex.* (2) *conditioned stimulus.*

(3) *Reinforcement* (4) *Charles Edward S.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ارزاښتونو پلویان هم د تداعي د سنبوونځي پر پلویانو داسې انتقادونه لري. او وايي: چې دګشتالت د ارزاښتونو خدمت د اصالت تداعي سنبوونځي لپاره عمدا دی چې د دوی د غه خلاوی ډکوي. په هر صورت د تجربتي تداعي ارزاښتونو د دې سنبوونځي د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي. د بیلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په هکله د زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم، شیانو د متقابلو تاثیراتو په هکله په تداعي کې د زده شویو څوابونو، غبرګونونو، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هیلګارډ[1]، رابنسون[2]، وود ورث[3] او عمدا اسې یې شمیر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای. د تداعي سنبوونځي د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده چې د اصالت سلوک سنبوونځي کاملاً ځانګړې بحث او تعریف لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] المانی په ۱۸۷۹ کال کې اروا پېژندنه د مستقل علم په توګه وپېژاندنه او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې عملاً رامنځته کې. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انماییښت او څېړنه لاس پورې کې. وونت په ۱۸۹۲ کې وویل دا «د اروا پېژندنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت د دې، څلوېښت کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې، د «مستقیمې بلا واسطه تجربې» نوم ورکې. په دې ترتیب د هغه د اروا پېژندنې په تعریف کې د انسان بشپړه تجربې چې په رښتیا سره د اروا پوهنې پر برخه ده شامله شوې، دا ځکه نفسي چې موږ یې څېړو باطني افکار، احساسات تجربې دي، هماغسې په خارجي شیانو هم واقف او خبر یو.

---

(1) Structuralism

(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] وایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د وروستیو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې ډول د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیر ارادوي عکس العمل د خارجي اغیزې په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې د مول، نا خود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د وراثت بحث یا نو داخلي او بهرنۍ تجربه شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. لکه څرنګه چې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تېرې خاطرې، هیجانات، احساسات، پېچلي او مرکب مسایل دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. همدغه تحلیل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په هکله سرته ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښوده او په دوو اصلي ډلو یې وویشله. لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهرنۍ نړۍ څخه راځي یا نو سرچینه زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسونه څرنګه یې لښتانو چې حواس او اوګان لري، لومړی شرحه کړي دي. لکه د رنګ لیدل. د تیغ اورېدل، د ښکلي جلیقې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژندونکي د دې عوامل پېژندنه کې تعلاق

شوي دا مهم بیان کړي چې څنګه غږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه دي او د پېژندونکو لپاره چې د ارواپوهنې د ترکیبي سیستم نه بېل یاد دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرځای مثلي وو. خو وونټ دوه جهې نورې هم پرې علاوه زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارۍ (آرامښت)[3]، او بله جهه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طریقو یو له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لنډه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څرګنده شي چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي. په بل

---

(1) *Passive.* (2) *Pleasant-unpleasant.*

(3) *To stimulate and peace or Tranquillity.*

(4) *Depression and pleasure.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر ارواپوهنه نه ده، بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د ارواپوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له هغې په زړه پورې قوانینو څخه دي چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو د اقانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یې یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبوونکي اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ته مراد کولای شو د اماتلت تداعي د نبوغ یې په تعلیماتو کې له وونت څخه او د ګشتالت په ارواپوهنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. (ول دورنت ر ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲)

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې نبوغ پلویانو د ارواپوهنې موضوع شعور[۱] یا د خود آګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[۲] له طریقه کولای شو د شعور یا خود آګاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا ډول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براډ فورډ تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنو په پښتنو کې د عمر ترپایه په اروايي څېړنو بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو اصـــول

دالمان د لایپزیک په ښار کې د تجربي اروا پېژندنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او (و ر)، تنو زده کوونکو زیاتو ویوستل چې په امریکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړل د پوهنتون د اروا پېژندنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د وونت د اروا پېژندنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د اروا پېژندنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب رجوړونکي اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. ددې دوو اصطلاحګانو طرحې او په دې وخت کې د تیچنر له خوا چند او تعجب او حیرانتیا ور نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت ېمیک اړ نه لري. ځکه کله چې غواړو دیوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګو په بحث کې کولای

---

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې
څخه خبرېږو شي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي) او هم د دندو علم (فزیولوژي) لري . د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب دیوه جهان یا سیستم دا دی ، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دنده دا ښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا دنده بیانوي دی . دا دواړه علمه مهم دي ، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څېړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي . د بدن او نفس (ارواه) ، اړیکې موازي او هم آهنګه دي چې د یو سبب نه کېږي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته .
تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي . هغه احساسات ، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیادي جوړونکي توکي وايي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي . دا دوه عامله لري یو یې بهرنۍ او بل یې عضوي اغیز دی . وروسته له دې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغز کې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بېلګې په توګه د غږ په هکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ورو مقدموخځه په مغز کې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهايي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضوره په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غضب او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې ارواپېژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا یو ساده سیستم دی او د یوې پېچلې نفساني مسئلې له پرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل و انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پېچلي حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیاتو صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر اوبدلو تړلي دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ویشل کیږي. چې ځینې له مغزه ځنې په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغزه ځنې په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د ځینو منظمو حیطو لیدو او لاره، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې له یو ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر و لري، خو په اصل کې دا د ټولې طریقې برخه ده.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوا حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار وړه.

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ارزونې موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د ټاکلو لپاره په کار وړه له نظره وغورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي حیواناتو ارواپوهنې ته یې پام و نه کړ. لومړنۍ ماشومانو او کاهلانو ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوک ته هم ورته یې سطحي وکاته.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دې دستګا په فیزیولوژیک څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ. د خپلو نتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په د پیروانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دې ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روانپوهانو دې علاقه ګډه سبب شول. اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي سرحد ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید وڅخه یې جلا کړه. زیارې وکېښې چې تجربي طریقې د علم د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که لومړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي ارواپوهنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

ښوونځی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۶ کال کې د جان ډیوي[2] په واسطه طرحه شوه. ډیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي) شکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم ښکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه بخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د ۱۸۳۰ کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د دغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت دارو

---

(1) Functionalism. (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهني، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت سنپوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د سنپوونځي په مقابل د اعتراض غږ وچې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د سنپوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو سنپوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اروا پوهنه د پیلو څېړنو او منضبو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي[1] او التقاطي نظریه ده نو ځکه په خلاص لاس یې د اروا پېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې سنپوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وو دورث[4]، ادوارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان دیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکي کې یې ازې د دوی کسی لار سنپوونځي به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت سنپوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، ور بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لمکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یو بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د اجرمنتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey; John.

په خاصه توگه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وکولای شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باید کولای شو چې د اروا پوهنې اوږده کړې په کم وکیف پوهیدلي یو او د هغه اصول مو زده کړې دي.

خو انگل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انگل د پراگمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وگرځي. «ځکه چې د انگل د پراگمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومیږي».

انگل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروايي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل گڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروايي فعالیتونو کې لازمي شمیري همداسې انگل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا ټوله مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازگارېدو او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښودله. خو اروایي فعالیتونه او د بیولوژي نقش دار وا پوهني د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري.

دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمېرل کیږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچني د زده کړې په مرکز او قانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په یوه رشته کې د کسبي او آزمېښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د همآهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو تلفیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت[1]
بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوندو کړو لپاره
یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د
ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه.

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لپاره
ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال
کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ
پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. ترویزم[1]
یا د ژوند بقا نوموړی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود
یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي
او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د
لمر خواته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا
بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بیلګه
په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام
او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او دا
سې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځۍ د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنیاد

---

(1) *Tropism.*

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړدی. یوازې یو توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډیر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او خوځونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې[3]» کې څرګندوي چې «د انسان یوه پله یا ني ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي.» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

---

(1) Instinct. (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړه . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغېز وڅخه خلاصه وساتي . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي په نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نورو بنسټ ایښودونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارثي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کېدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف) سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګري . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا روښانه شوه چې موضوع د جان ډیوي له نظره "د فرد انطباق له چاپیریال سره" دی . د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دا دی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیار باسي چې د دوی څیړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټوري وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوو مړي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د مړې علمي رښتې د رشد په لومړۍ مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

نورو ړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځکه نه جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځیدل او دوی ورته لېوال وو د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او دوی له دې څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

دا روایت رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني ارواپوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي ارواپوهنې څخه بیزاره وه او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د ارواپوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نویو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان دیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو معلوم و، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځید

او د عمل د اصالت (۱) نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لاتدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړ ډول څېړل شوي چې عصاره یې داده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلات اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې ورده کوي. انسانان د افرادو تر منځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سبب شمېري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو تمایلات موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د تمایلاتو لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه غوښتنې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نړیوال باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځان ته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او ټولنپوهنه تشکیلوي او لومړی بنسټ یې بیولوژي (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډېر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرائي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. ددې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني حیاتو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر ټولو د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د وړې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کېږي:
لومړی تر ټولو یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خردګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژندنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده دي چې نفساني عمل و پلټني او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او ټاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

په داسې حال کې چې :

د جرېسنت د سبوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویاتو تجزیه وونکي عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتیک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن یا شعور د ینامیکه[2] برخه يې هېره کړله او د څېړنې څخه يې وغورځوله.

د عمل د اصالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکي عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د سبوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیار باسي چې اروايي چارې په طبیعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسیک سبوونځي پلویان چې د محض او في النفسه علم پلویان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه یوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکري ټولنې علم یوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو سبوونځیو ښکاره او بارز توپیرونه دي.

د عمل د اصالت د سبوونځي پلویان هروخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبیعت یا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

گته ورځخه اخستلی شو ؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره واونګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوحان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروستی پوښتنې لورته ځیر ؤ او تربیتي چارې یې داروا پوهنې پراصولو باندې او په پای کې علمي اروا پوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه ددې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې داستمرار حالت وجود لري یانې داستمرار حالت دمحرک او غبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، دټولو موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي دبدن او ذهن دا پیکي ترمنځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تربحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه دثنویت ، دبدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا دثو په څېر یو له بل څخه نه بېلوي .

دجان دیوي په خیال داحساس اوحرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغه چې په واقعي توګه دمحرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول دذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ دلوړې ګل لپاره اعلام کړه چې دانسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص انکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او ره ده کړې اکتسابي یانې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې قبلوي د دیوي په ویره اثار وکې لیدل کېږي . د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله دادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي نه یې خواخځه زده کوونکی دنړۍ په واقعاتو او د هغو پرځنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پېرمه زیاتوي او له بلې خوا هغه نه د تفکر عادت د نوېو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان دیوي «انسان تمخلوق دعادت وايي نه دعقل» .

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شوچې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلاکولای . دا نوالبته نه هدف نه ته څیر وکي او پایلې ترې لاسته راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع او په خپل ژوندکې هر وخت په زده کړه ، څېړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږیدلی او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی دارواپوهنې لومړی تجربه ځای » د هاروډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفي شرحه د وه ځت خصوصیت لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې لوا طفی د ده د مادي فلسفې اړخ تخدید او . همدغو مطالعاتو د ده د فلسفي خاصې طریقې ته وکښاوه او پراګماتیسم[2] نبووښي رامنځته کړ

د ویلیام جیمز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دې فلسفي فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه او
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني حالاتو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منی .

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورګلیر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ اوشعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي: «دا ګانېزې بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جېمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي: «د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه برابروي».

ویلیام جېمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي: «ارواپوهنه د نفسي د روانې، ژوند علم دی . چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي».

د ویلیام جېمز په عقیده پدیده، د ارواپوهنې موضوع، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن - مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري. د هغه له نظره د بدن دستګاه، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي. اوس نو ویلیام جېمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي)، له دریځې وینې او شعور د ذهني مرکزي هسته شمېري

خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ویلیام جېمز د شعور یا خوداګاهی د جریان په هکله وايي: ۱ شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري يا ئې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصيت يې دا دی چې تل په تغيير او تبدلون کې دی . له دې بيان څخه مطلب دا دی چې د نفس يا شعور په جريان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وايي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تيريږي په بېرته خپل لومړی اړخ لري ، هغه دليل چې جيمز يې په برخه کې اقامه کوي دا دی : چې هر نفسي جريان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع دي . څنګه چې د اعصابو د فعاليت شرايط هر کرت يو له بل سره تغيير لري او برابر نه دي . نو ورته (مشابه) بدني جريان هم نه ممکنه کيږي . نو په پايله کې نفساني ورته جريان هم غير ممکن دي .

دريم خاصيت د شعور يا خود اګاهۍ چې ويليام جيمز د هغه يادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جريان او د افکارو سلسله استمرار لري او دغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ يا شعور جريان د ويشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله يې ځينې وخت قطع او خود اګاهي متوقف کيږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جريان متوقف شي ، د هغې بيا د هغه څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جريان سره وصل کړي او دوام يې برخې سره وتړي .

د ويليام جيمز په عقيده د خود اګاهۍ څلورمه خصيصه دا ده چې شعور يا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجیح نې او مطالعې لاندې ونیسي . (راسته ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده ، د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم پهکې داخل دي .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه . لومړی طریقه چې هغه یادوي « داخلي او باطني » طریقه ده ، خو د وونت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا یو ډول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربي ارواپوهنې پلوی نه شو ویلای خو په تجربي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څېړنو کې د تجربي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربي طریقو » کې وکاروله ، د ژویو ، ماشومانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د یا پلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډېره څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . دی د دې عقیدې لري چې ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پېژندنه اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د سلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په 1903 کال کې د (Ph.D) شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . دی د سلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په حقیقت کې دوی د عمل د اصالت له ښوونځي سره په دې ډول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نور روانپوهان معرفي کړي و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه وروسته په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د اروا پوهنې اصلي د ندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) *Behaviorism* . (2) *J.B. watson.*

(3) *Mentalistic concepts.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربې علو مو غوښتنې ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یا نې هغه سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د هغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ته رسي . وا تسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي بنوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سانمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همدا شان د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سانمان په سوزیدونکو (معده) او کنترولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی او که ژوندی موجود دا سې توصیف شي ، نو دا هیله نه پاته کیږي چې با ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تخیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord .

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکه چې وویل شي، سلوکیان « داخلي او نفساني طریقه »، او همدا سې شخص مفخ، حال او احساس پې اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه که د وه اشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې ډول یو بل ځنې پوښتي :

السلام علیکم، څنګه یاست ؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت او معنی له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پېښتل صحیح کار نه دی د دی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي :

السلام علیکم، تاسې خو خوږ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم، تاسو هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . ډیر خلک په لوړ غږ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر غمتې نښې دي هغوی معتقد دي چې انسان په ټول تېرونو کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي . وروسته چې غټیږي په نجوا او بیخ بیخ کولو او په پای کې چې لویږي نو په نامرئي او بې غږه صورت سرته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې غږه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د ذکاوت ، عقلي شخصیت ، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونې او غیرعیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري لږ ارزښت او لږ اهمیت ورکړي . خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورونت او نورو تجربي پوهانو زیات دارواپوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې لیوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه ویښ نه ده او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایې « چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی » . هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو ځل نه پرېږدي . او هغه پر دې موضوع ونه غولېږي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدیدو حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مینو ځینو ترمنځ تر یو څېندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو مینو ځینو د پلویانو سره کار د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

نورو مجردو مفاهیمو سره دې څه د سلوک د اصالت پلویانو نور
تهعقرالي سې ونه کړ او داسې مفاهیمو لکه شعور، نفساني حالات
فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغوی
په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د
عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چې د پارونې (برانګیختګی)، او
اضطراب سره تړلی او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا
تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي
لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترکتار
شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک
تر کنټرول لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بېلګې په توګه زه
په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶)، داسې داخلي کتنې
چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي: ما استفاده وکړه... ما نه
غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر
اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډېرې حادثې واقع کیږي
چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي، خو اوس ټول داسې

---

(۱) Motive.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خنډونه او لنډ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جريان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندني[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني يا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د «پټ» سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعيت کې واټسن له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې بايد عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. يانې په اروا پوهنه کې بايد هره مساله په «بالقوه» توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پديدې چې په اورګانيزم په داخل کې پېښيږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزيکي وسايلو کېدای شي چې د کتنې او روايت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حيواني اروا پوهنې او کوچنيانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزې بېلګې دي او دا ويلی شو چې واټسن د کوچنيانو په تجربتي اروا پوهنه کې يو بې نظيره او محکم بنسټ ايښی و. هغه مسايل چې وونټ ويلي وو چې د شعور يا خود اګاهۍ تر ټولو پېچلې مسالې دي، بايد هغه په ساده حسونو او ارادي سنتونو تجزيه کړو واټسن هم عقيده درلوده چې «سلوک» پېچلې او غامضه مساله ده بايد په ساده واحدونو د انګيزې او ځواب يا غبرګون تجزيه شي چې دې د وارو

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي. همداسې واټسن وايي، غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي ولې د غريزې نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده، خو په عادت کې فرد نوموړي عکسونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي وي.

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصې طريقې لري، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده. علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسائطو له مرستې امکان لري. ازموينه يوه بله عيني طريقه ده چې کېدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد ياد وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي رواني پېښنه ازمويني، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي. محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته مخ کوي، ويل کېږي. لکه نور چې سترګه او يا ژغ چې غوږ تحريکوي.

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعمالېږي په دې برخه کې د واټسن يو بل ملګری ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولې. د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

(1) *Reflex*. (2) *stimules*.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل دسترګې پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونــو ده وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات ، د بدن عکس العمل بولي . د بیلګې په ډول که څوک ووایي « خفه یم » نو دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غړي یې معلومیږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی . د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طریقې سربېره د شیرینتون یوه بله مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او پراختیا ورکړې شویدی .

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې ریښه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کوونکي عکس العملونه دي .

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : ویرې ، غضب او مینه .

همداشان واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د څرګندونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې ټکي

(1) Conditioned Reflex.

دې چې په هغو ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي، غدوي غوښې ، وینې او هډوکي ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی ویاړې ویرې ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداسې ژړانو او عملي دودونو ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیداکیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د ارواپوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پرځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ته کار ول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني
او داخلي طریقو څخه ډډه وشي .

۵ - د روح ، د مفهوم په ځای چه تل سره ، هغه ضد و نقیضه فرضیې
چې د جسم او بدن په اړوند موجوده وي له منځه ځي .

سلوکي ارواپوهان باید ومنل ته دیره طلسم او یا سحر امیزه مادي په
شکل و نه ګڼي بلکې د اعصابو ، حواسو ، عضلاتو او غدو د دستګاوو تمپلونه
وګرځي . داځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په
عیني ډول د مشاهدې وړ وي ، اعتبار لري .

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي . یا په بل
عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت ، چې په هغه کې مغز داونده
لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربطه
یې ټینګه کړي . په دې ترتیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي
په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی .

هغه عملیه چې د مغز د نه سرته رسیږي یې له دې چې هغه د سلوک
څرګندې په ډول نه توجیه کیږي .

د سلوک علم د سکینر له نظره :

ب ، ف - سکینر [1] ، ۱۹۰۴ - ۱۹۹۰) د پنسلوانیا په لیوسنبارګ کې
وزیږېد او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(1) Burrhus Fredric Skinner.

څخه واخست.

سکينر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانيزم سلوک د وسيلې په توګه پيژني نو ځکه د غې طريقې ان نظر يې ته د سکينر وسيله يې سلوک هم ويل کيږي داولې سلوکي نظريه په واقعيت کې د تارندايک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظريې يوه نوې څانګه ده.

تارندايک سلوک ارتداعي ، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهم ګڼلي . اما څيړنې يې د انسان په برخه کې، ډيره ماشيني بڼه لري او د رواني خصوصيتونو څخه خالي دي .

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشيني طريقې څخه کار اخست او څيړنې يې په ژوندي موجوداتو پيرې ترلاسه کړې .

سکينر هم لکه تارندايک او واټسن غوندې انسان ته د ماشين يا خنثى موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به يې قالبي او ماشيني تلقي کاوه. اروا پوهنه يې فقط د سلوک علم باله ، علم يې په استقرايي طريقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د ونډه بيان يې داوه چې د ارګانيزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د هغې څيړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې . د سکينر په نيا هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طريقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت ، اراده، احساس ، تصور، سايق او نورو بحث کوي ، مخالف دي .

د طبيعت او انسان اړيکې له علم سره

د سکينر د علمي نظريې بنسټ دا دی چې په طبيعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل ډېرېږي بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د مغز د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادي سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي د اروا پوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې نسبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: «چې آس د اوبو سر ته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چینلو یې نه شو مجبورولی، ردوي. دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او یو چینلو ته مجبور کړو. په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو.

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر- نیاباسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنترول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاسمو اطلاعاتو ټولولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګه واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې عللونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي خو داسې پېښنې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوندکې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکينر ځواب دا دی چې دا سې سلوک نه باید د مغز جوړونکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو . پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره :

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر[1] پر بنسټ استواره ده . د همدې عقیدې د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي .

د بنیادم (بني ادم) سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر پېښه یوه علت لري او دا یوازې همدغه ډول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي .

سکینر په ټاکید سره وایي همدغه جبر چې د ماشین په کار کې مجبور دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . له دې نه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی . علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی . چې چاپیریال لا د همدغه مجبور په بدلون او جوړښت کې چې همدغه چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکینر په عقیده ، پوه ، عالم ، نکه بل هر وګړی غونډې محصول د ځانګړې تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ذمه لري . خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(1) Naturalistic determinism .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پوهه د پدیدو خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړیدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پوهه د طبیعي جاري جریان او دڅرند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده.

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادی ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبزونې په رغښتاخیزۍ کې د یادونې وړ مرستې کړیدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایینټ کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده ویل، هغه کار چې ازمایښت کوونکی کولای شي دا دی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقه قوانین به چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي. سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلـــقي شـــي.

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وګیا.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي. مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي. دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او استنتاجاتو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي تمل کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازموینګي له خوا کنټرولیږي او په هره څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبادي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړلي واحدونه په مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغز نوې او ساده معما امیزه جعبې ډېرې تړلې دي چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوي ازمایښت، مغزه ظاهري خلا، چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښ واشتباه، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې مغزه دواړه سرحدونه یې او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله نده کړه اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرول(1)، یعنې او بطې رفلکس دی.

له مغزه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونه یې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې دوو ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل(2) رفلکسونه په ځواب ورکوونکو او عمل کوونکو(3) رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیرارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

ورد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلري څو د ارمرنکي له نظره معلومه انګېزه، نه وي، داځکه چې هغه انګېزه نه کان وي او هغه نه مشاهده کېږي پېښې ځای کې انګېزه د ارمرنکي له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجزيې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ارمرنکي کار پېژانزې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پيروي کېږي.

ښکاره ده چې ارمرنکي، انګېزې مختلفې راوړي، کله چې مرنګ ځای کې هغه ميله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګېزې چې د دغې ميلې له مشاهدې څخه راپېرته کېږي، حيوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدايت کوونکي انګېزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووايو، هغه وخت چې مرنګ وږی وي، ميله يا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي. څه سکينر زيار باسي چې د ارګانيزم د داخلي وضعې له تعبير څخه ډډه وکړي او پېژانزې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او- حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکينر وايي چې د ځواب يانې په ميلې فشار، پېژانزې د ارګانيزم له خوا ورکړل شوی، يا دا چې دا- ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د ميلې او نورو شيانو څخه راپېرته شوي، رهنمايي او هدايت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس يو خاصيت هم لري چې د هغه په تعريف کې نغښتی يي ي، څه د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپيريال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسيلې(۱) خاصيت هم لري . د سکينر په جعبه کې داعمل کوونکې رفلکس د غذا په برابرولو تماميږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې، ارګانيزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محيطي تاثيرات نه توليدوي . ځو چې دغلې منځ يې په بڼه د محيط يا چاپيريال حساب نه کېږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړېږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کيدو او صيږيدو په هکله احتمالاً بهترينه لاره او طريقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعاليت په هکله مطالعه د هغه اکتساب، هدايت او صيږيدل د تجربې او آزمايښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکينر دا تاييد او قصد نه درلود چې ټوله اروايي پېښنه يوازې موږک او جعبې ته محدود کړي، که څه هم هغه دا روش د کار د څېړنې لپاره اصلي او مهمه لار ګڼله .

د هغه په عقيده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم، د شرطي کيدو او تقويت د قوانينو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر(۱) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای(۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو ملګرو په مرسته چې کافکا(۳) او کهلر(۴) نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیښندل شوی او د کلي ساختمان تصور ته هم ګشتالت وایي.

دا نظر چې له مخې کولای هر شی یا وضعه د هغې د اجزاوو له کتلې په ښه صورت درک او وپیژنو، نو یې فکر نه دی. دا ډول فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کېږي چې ځینو فیلسوفانو او،
منکرینو د دغه وخت د منځپانګې او کائیناتو د څېړنې او پېژندنې لپاره
بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په
ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزئیاتو ته فکر توکیږي ته. د دوی په مقابل
کې ځینې داسې منکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې پوازې
د هغو د اجزاوو او جزئیاتو څخه عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. د دغه لومړۍ
ډلې ته کوم شی د ګشتالت د ښوونځي مخکښان او دوهمې ډلې ته د اصالت
د سلوک د ښوونځي مخکښان وایو.

په فلسفه پیل کې د ورتها یمرڅخه د مخه یو یوه د ګشتالت په
شکله قاطع او روښانه نظر څرګند کې. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و.
ماخ په دې عقیده وه چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي
خو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت
سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او تر څېړنې
لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه.
د مثال په توګه څوک د درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی
د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کېږي. خو د ارتباط
احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګې نښې ګنده یږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیار باسي چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم
ور وبخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغوته وحدت
ورکړي. د دې دوه پوهانو د نظر په اساس نوې منبوعګې په المان
کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغې چې د ګشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدل دي چې د ماناداره سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څېرکې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت منبوعګې د ورتها
یې په علمي ازمایښتونو تحقق ورمند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کیږي. ورتهایمر په دې تجربه کې د پوښتونو په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره يې عمود او يو منحني خط د سپينې پردې پر مخ انځور يا يې منعکس کاوه . دا انمايښت په پايله کې څه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه زياته وه ، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو وخت يا په همزمان ډول د پردې پر مخ ليدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر ځای ځان ځوځوي او منحني ملحومېږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پديده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده . دا پديده په زړه پورې انمايښت او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ وګرځيد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي ، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يو معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه ، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فای پديده په نورو انمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د تياره ، او روښانه شي بيا د دې رڼا نقطې په دوه ول ليدل کېږي . همداسې

که خپله سبابه ګوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لرې ونيسو او
خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وينو چې زموږ ګوته
حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هيڅ حرکت وجود نه لري. دا
او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړيکو او ادراک توضيح کوي د امسالي
د محرک. ځواب په اروا پوهنه کې د توجيه او تعبير وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا يې شرايط برابر کړي. څو ادراک په لومړي سر کې د تصوير[1] او زمينې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکاره کېدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په ښه ميدان او منظره کې تنظيم او رسموي. کافکا يو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار يا پلوی عقيده لري چې ځمکه يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې کارنده رول او تاثير لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو يانې تصوير او زمينې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمينه ټول هغه شيزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېريال جوړوي په بل عبارت زمينه هغه شيان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د ګشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتهایمر په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلې او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کېږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کېږي، وپېژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډېر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کېږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمايي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانین

د گشتالت اروا پوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل[1] او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حساب یږي او له لاندې قوانینو څخه جوړه شویدي.

د تعادل او فراگیری. جامعیت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت[2] قانون دی مطلب یې دادی چې اروايي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته گۍ خواته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن مونږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده گي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په اروا پوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون[3] ونومول شي د نمونې په توگه کله چې مایع په نا همواره سطحه کې واقع شي نو د متعادلې ونې خواته

---

(1) Organization (2) Low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

مخ اړوي . په همدې قياس ، ناکامه شخص زيار باسي څو خپل نفسي تعادل بيا پيدا کړي . همدغسې له نورو څخه بخښنه غواړي . يا بيا په ازموينه چې نه دي بريالي شوی ، شرکت کوي ، څو بريالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظريې پلويان دې حالت ته مطلوب گشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون[1] د يوه ميدان جوړونکي عوامل څرگندوي چې د نږديوالي په سبب يو بل سره يوه دسته يا ټاټولي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه يو بل سره نږدې وي د هغو د ترلو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه يوازې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ټاکونو د دستو د ايجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ټغونه او الفاظ چې نږدې يو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يو له بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .

کافکا عقيده لري ، کله چې فاصله ډيره وي هيڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړېږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځ فاصله لږه او يو بل ته نږدې وي . نو مستشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

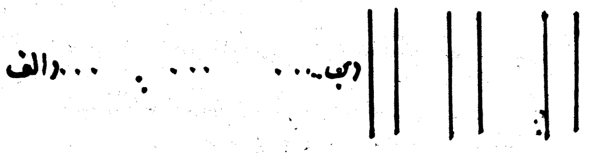

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګڼ ګڼ توکي په نه را ملګته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي.

په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګیډونو په حیث سازمان ورکوي.

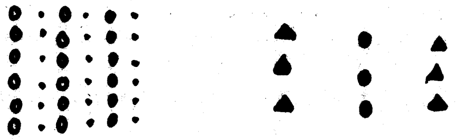

، په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول منځکاري.

دپیوستون قانون :

دپیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحو یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره بنا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه تشکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړې شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل ، انسان ته خوښي او رضایت ور په برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د نارضایتي او ځا شینۍ اسباب جوړوي .

د ښه پیوستون قانون :

د ښه پیوستون[1] په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو پیوستون ښکاره کید وخت منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند په هغه کې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیر نه کې پخوانۍ تمرینې او د ار یکو کشف او پیداکول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د تمرینو او یا مانا کل په ځواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او تمرینو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

[1] The law of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا سې زده کړه کې يو کلي قاعده د قياس[1] په ډول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه ځنې کسب او درک کيږي .

خو که نمونه يا بيلگه د زده کړې بنسټ وي يا ني ادراک او زده کړه د جز ځنې کل ته رسيده او يا حاصليده ، نو دې ته استقرايي[2] طريقه وايي .

د گشتالت په شيوه او طريقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصيرت او د مسأ لې حل دی . په دې طريقه کې زيات استعمال کيږي چې مسالې ته د کل په توگه يا ملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړيکې يې وپيژني او نو بيا دغه مسئله حل کړي . په دې لحاظ بايد په زړه ورتيا وويل شي چې زده کړه د گشتالت له نظره ادراک ، بصيرت او د مسئلې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهميت په گشتالت کې :

ادراک يو له هغو موضوعاتو ځنه ده چې د گشتالت اروا پوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړې ده ، او عقيده لري چې زده کړه چې له درک ځنه حاصليږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پيدا کوي چې د اعوامل لکه : پاملرنه ، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمينه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو ځنه ترمخه درک کيږي . د کل د ادراک ځنه وروسته د اجزاوو درک او پيژندنه اسانه کيږي .

د دې اروا پوهانو په نظر ، ډير خلک د هغو شيانو زده کړې سره مينه لري چې د وی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په پرندو سترګو او یا طوطي وار زده کړې نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي . دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا" د ځینو نوو ستو داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه ، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي . او که مطالب طوطي وار زده شي ، نارسا ، بې مانا او ډیر وخت نیسي .

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر برجسته نقش او اهمیت په غاړه لري . ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی . بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف ، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې ، د محیطي عواملو څخه ، پیدا کړي ، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي . په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه ، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي .

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دوو ترمنځ اړیکو ته ، سلوک ویل کیږي .

(۱). katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښيارۍ) شامل دي ، خو بدني حرکت سره اړيکې نه لري . په دې نظريه کې نفساني سلوک په مستقيم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوک ین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعاليت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند يږي . د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون يو بل سره تړلي دي . خو د ګشتالت د اپلويان وايي : داسم نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقيده بدلون په بصيرت کې ډير مهم دی ، نو زده کړه د بصيرت بدلون دی . کورت لوين[1] الماني پوه ، ځيرونکی او د امريکا استوګن ، د ساحوي معرفت نظريه[2] د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظريې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو . دې پوه د ساحوي معرفت نظريه د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتيز بنسټ مطرح کړه

نسبيت يا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هيڅ شي په يوازې توب ، داحساس او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو څيزونو په ارتباط او اړيکو پېژندل کيږي دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې ، د تصوير او زمينې په حيث ، له يوه خاص جهت او زاويې نه تشکل موي . په بله کې نسبيت د فزيکي او عينيت له طريقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصيفيږي .

---

(1) Kurt lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره ارواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا یښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه ، د حواسو په مرسته په لاس راوړي . خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کارولو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روانې فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او د اټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري . په دې نظریه کې زده کړه هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي .

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس ، ادراک ، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري . د بینش ربښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي .

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه ، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي .

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پیدا ښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني ، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري ، شامل دي . نو ځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په بڼه څرگندیږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا(1) یوه کلي نمونه ده چې غومرو عواملو ده چې په ځانگړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توگه خپله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نما دي(2) او عملي(3)، وظیفوي، روابط او اړیکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دین اتکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له گډو فصلونو څخه تشکیل شوېده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او گروهې، تېر او راتلونکی لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) life space (2) symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بڼیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا يو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې يې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه يې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط يې يو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر يو يې، د کل يوه برخه د رواني میدان يا د ژوند د فضا جز جوړوي .

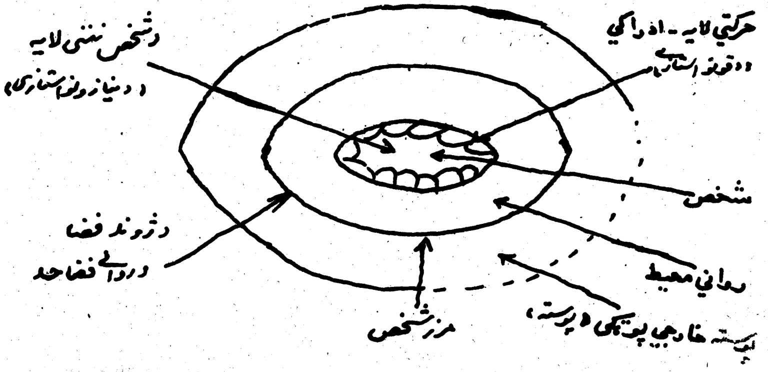

پوره ته جوړ بنت يو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وايي چې فرد يې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهايي قوه (نیرو) ور سره وي .

(1). Dynamical.   (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له يو شمير منطقو، مکانونو، اشياوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر يو يې ځانګړی ارزښت لري جوړه شويده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصيفيږي او داسي فعاليتونه لکه موټر ډرايواني، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمياني مسافرت او بيلابيلې پديدې منځته راوړي. په نوره پوړې مثبت ظرفيت او ويره ونکي او بيزار ونکې منطقې منفي ظرفيت لري.

شخص او د هغه چاپيريال چه يو وخت د ژوند په فضا اغيز کوي د ماهيت او وظيفې په بنسټ يو بل سره تړلي دي. فرد، چاپيريال او د ژوند د فضا خارجي برسته ممکنه ده په لوړنه هندسي تشکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه يوه رواني پديده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب ليدل، هيله کول او داسي نور فعاليتونه دي چې له فرد او چاپيريال څخه نه جلاکيږي او د ژوند له واقعيتونو سره کلک پيوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا يوه فني اصطلاح ده چې د فرد بشپړې وضعې لپاره وضع شويده.

رواني چاپيريال

رواني چاپيريال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنيز چاپيريال سره تړي. په دې اساس رواني چاپيريال هر امر او مانادار موقعيت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزیکي چاپیریال په کلي توګه مادي وسایلو او شرایطو ته وايي چې شخص یا شي په کې شامل دی. اما ټولنیز چاپیریال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپیریال یې نیولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروهې د یوې ټولنې یا یو ملت شامل دي. که څه هم فزیکي او ټولنیز چاپیریال د یوه ګروپ د افرادو رواني محیط له پاره زمینه او شرایط برابروي خو بیا هم په ځانګړي توګه دا یوه هم له رواني محیط سره بېنکاره توپیر لري. د بېلګې په توګه په یوه ټولګي کې د زده کوونکو فزیکي چاپیریال ظاهراً یو دول ښکاري. ولې د هر یوه رواني چاپیریال له یو بل سره توپیر لري. په دې مانا چې ممکنه ده یو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا، ۱۳۷۲: ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غایب شنیده ای

من در میان جمع و دلم جای دیگر است.

«سعدي»

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل"(1) تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم ددې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو(2) او ژانه(3) فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه لرلې ده. اډلر(4) او یونګ(5) په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته پې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید(6) (1856-1939) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د ذهن د اروايي جریانونو پر بحث وڅیړ و چې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازمايښتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه(۱) مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضاد منبع د شعور په ناخودآگاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل» له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په هکله او يا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرميدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه، ميل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يادول، تذکره اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي. د تېرو واقعاتو بيا رايا دول او د ذهني يا شعوري په اګاه يا ناپوهانه برخه کې وار ول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د اروايي بې نظميو د خلاصون لپاره، د يوه مهمه وسيله ده.

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطر ته يا حافظې ته راولي، هغه زيات ايسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دمغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده ؤ چې منشأ د ډیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په دې نظامیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور وچې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه ښکاره کیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې له لارې په کولای شوچې له ټاکلو نښو (علایم) څخه استفاده وکړو. هغه به څینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچنې کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولي محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بحري بڼې سره مو پرتله کړه او تر یوې اندازې مو پر ځیله وضعه څېړوي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او آګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوره واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو ،کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رمطو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډیر وغیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته وهلو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فرویډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله داده چې د روانکاوی اساسي عمل دادی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخود اګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تن لزل د شخصیت کې دی چې له ناخود اګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] الپوټ[4] او نور دي چې پخپلو د ول د ول څېړنو د توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومېږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لري چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خوځون اوان یې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هومل وخت څخه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري، د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla
(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.
(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.
(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چا استوار وي په ارواپوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د دغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي «زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره ته عبارت د هغه، مقصد په دې هکله څرګند وي. دا کلیت هم دازاده مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

البورت ډیر معروف ارواپوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت»، دانسان دژوند شرایطو ته مانا او ژورتیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري ارواپوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري ارواپوهنه:

بشري ارواپوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره دیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کې. د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړي»

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیرموثر او صرف نمایشي وښود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنې د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې معنی کوي،

او لا ممکنه ده چې د دریمې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیم تباه کړي. او همداسې دا یې هم یوه ګروته کړه چې پیژندنې سلوک ته پاملرنه وه، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او د پنګا په تېرکه او تعاون، د ژوي او فعال انسان په اهمیت او طبیعت د او پاملرنې ته د انسان شخصیت لېری تعبیر لږ څه نه دی. ځکه د سلوک کې طریقو کارول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علمي طریقې بیهاوري د سلوک مفهوم محسوس اړخ — مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلو اړیکو او ژورتیا نه شي مشخصولی.

بشري او واپوهان تجربي څېړنې سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پېښو ته لکه تجربې، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوې فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري او روا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته مفهوم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پر یښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هېڅ مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري ارواپوهنه افرښنده ګي، هنردوستي او خپلو نوښتکارو ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېريال يې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ټولو حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ازښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پوازې همدا طریقې دي چې دافراد و لپاره که ښځې و تلې وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري ارواپوهنې له نظره د ټولو مختلفو امونوځي نظام نهايي موخه دا ده چې ازموېلي او پوکاره تلونکي افراد وروزل شي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربيتي او روزنيزو طريقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصيلاتو پورې باید د تهولنې په خوځند طبيعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي شکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا را منځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار ددېرې موجبات برابر نه کړي . بلکې د مخه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي .

نو ځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي .

او س نو که غواړو چې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر دول معلوماتو سره څېړنې اشتباه ګانې هم تړلې وي . څو کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي .

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول داد منه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکي د وضعې بهترتیا او ښه والی تضمینوي .

(1) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ، 1957 ، ایران .

ارا سته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .

سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګليسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.Y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایتالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدالګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پتو په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library